

BAHOLASHNING LINGVOPRAGMATIK TABIATI

Nurimova Madina Xayrullayevna,
Xalqaro innovatsion universitet magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada soʻzlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishi masalasi tahlil qilinadi. Baholash kategoriyasining semantik mohiyati, uning leksik, grammatik va stilistik vositalar orqali ifodalanish xususiyatlari hamda nutqiy jarayondagi pragmatik funksiyalari yoritiladi. Shuningdek, baholashning kommunikativ vaziyat, kontekst, soʻzlovchining maqsadi va milliy-madaniy omillar bilan bogʻliqligi koʻrib chiqiladi. Tadqiqot natijasida baholash vositalari nafaqat axborot uzatish, balki tinglovchiga taʼsir koʻrsatish, munosabat bildirish va kommunikativ samaradorlikni taʼminlashning muhim vositasi ekanligi aniqlangan.

Kalit soʻzlar: baholash kategoriyasi, semantika, pragmatika, semantik-pragmatik ifoda, baholovchi birliklar, nutq, kommunikativ vaziyat, kontekst, lingvopragmatika, aksiologiya, emotsional-ekspressivlik, lingvokulturologiya.

Abstract. This article analyzes the semantic-pragmatic expression of evaluation in the speaker's speech. It examines the semantic nature of the category of evaluation, its expression through lexical, grammatical, and stylistic means, as well as its pragmatic functions in the process of communication. The study also discusses the relationship between evaluation and communicative context, speech situations, the speaker's intentions, and national-cultural factors. The findings reveal that evaluative means serve not only to convey information but also to express attitudes, influence the listener, and enhance communicative effectiveness.

Keywords: evaluation category, semantics, pragmatics, semantic-pragmatic expression, evaluative units, speech, communicative situation, context, linguopragmatics, axiology, emotional-expressiveness, linguoculturology.

Аннотация. В данной статье анализируется семантико-прагматическое выражение оценки в речи говорящего. Рассматривается семантическая сущность категории оценки, особенности её выражения посредством лексических, грамматических и стилистических средств, а также прагматические функции в процессе коммуникации. Также исследуется связь оценки с коммуникативной ситуацией, контекстом, намерениями говорящего и национально-культурными факторами. Результаты исследования показывают, что оценочные средства служат не только для передачи информации, но и для выражения отношения, воздействия на слушателя и повышения эффективности коммуникации.

Ключевые слова: категория оценки, семантика, прагматика, семантико-прагматическое выражение, оценочные единицы, речь, коммуникативная ситуация, контекст, лингвопрагматика, аксиология, эмоционально-экспрессивность, лингвокультурология.

Kirish. Til insonning borliqni idrok etishi, unga munosabat bildirish va oʻz fikrini boshqalarga yetkazishning eng muhim vositasidir. Muloqot jarayonida soʻzlovchi nafaqat maʼlum bir axborotni uzatadi, balki voqea-hodisalar, shaxslar va predmetlarga nisbatan oʻz bahosini ham ifodalaydi. Baholash mazmunining semantik va pragmatik jihatlari nutqning taʼsirchanligi hamda kommunikativ samaradorligini taʼminlashda muhim oʻrin tutadi. Shu sababli soʻzlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishini oʻrganish til birliklarining maʼno va funksional imkoniyatlarini, shuningdek, inson omilining nutqdagi namoyon boʻlishini yoritishda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi va adabiyotlarning tahlili. Mazkur tadqiqotda soʻzlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishini oʻrganishda tavsifiy,

semantik, pragmatik, kontekstual hamda lingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida baholovchi birliklarning ma'no xususiyatlari, ularning nutqiy vaziyatdagi funksiyalari va kommunikativ maqsadlarni ifodalashdagi o'rni tahlil qilindi. Shuningdek, baholash mazmunining kontekst, intonatsiya va so'zlovchi munosabati ta'sirida yuzaga keladigan pragmatik jihatlari ham o'rganildi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, baholash kategoriyasi semantika, pragmatika, kognitiv tilshunoslik va lingvopragmatika yo'nalishlarida keng tadqiq etilgan. Xususan, aksiologik semantika, nutq aktlari nazariyasi va lingvokulturologik yondashuvlar baholashning mazmuniy hamda kommunikativ xususiyatlarini yoritishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek va xorijiy tilshunos olimlarning ishlari baholashning til tizimi, nutq va madaniyat bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi. Shu asosda tadqiqotda baholashning semantik va pragmatik jihatlari kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, so'zlovchi nutqida baholash semantik va pragmatik omillarning o'zaro uyg'unligi asosida shakllanadi. Baholovchi ma'no leksik, grammatik va stilistik vositalar orqali ifodalanib, ijobiy yoki salbiy munosabatni aks ettiradi. Baholashning mazmuni faqat til birliklarining lug'aviy ma'nosi bilan emas, balki kommunikativ vaziyat, kontekst va so'zlovchining maqsadi bilan ham belgilanadi.

Tahlillar natijasida baholovchi birliklarning tinglovchiga ta'sir ko'rsatish, muayyan fikr va munosabatni shakllantirishda muhim pragmatik vazifa bajarishi aniqlandi. Shuningdek, ironiya, kinoya va sarkazm kabi usullarda bahoning haqiqiy mazmuni kontekst orqali yuzaga chiqishi kuzatildi. Tadqiqot baholash kategoriyasining milliy-madaniy qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va shaxsiy dunyoqarash bilan chambarchas bog'liqligini ham tasdiqladi. Natijada baholash tilning nafaqat axborot uzatuvchi, balki ta'sir etuvchi va munosabat bildiruvchi muhim kommunikativ vositasi ekanligi asoslandi.

Munozara. So'zlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishi tilning inson tafakkuri, hissiyoti va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog'liqligini namoyon etuvchi murakkab lingvistik hodisalardan biridir. Mazkur hodisa til birliklarining nafaqat nominativ va axborot uzatish vazifasini, balki insonning voqelik, hodisa, shaxs va predmetlarga nisbatan munosabatini ifodalash imkoniyatlarini ham ochib beradi. Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari, xususan, semantika, pragmatika, kognitiv tilshunoslik va lingvopragmatika doirasida baholash kategoriyasi inson omili bilan bog'liq eng muhim tadqiqot obyektlaridan biri sifatida qaraladi. Chunki har qanday nutqiy faoliyat ortida ma'lum bir maqsad, niyat, hissiy holat va kommunikativ ehtiyoj mavjud bo'lib, ular til vositalari orqali reallashadi. Baholashning semantik mohiyati inson tomonidan obyektiv borliq hodisalariga berilgan aksiologik qiymat bilan belgilanadi. Bunda voqelikdagi predmet va hodisalar "ijobiy – salbiy", "foydali – zararli", "yaxshi – yomon", "go'zal – xunuk", "ma'qullanadigan – ma'qullanmaydigan" kabi qarama-qarshi mezonlar asosida idrok etiladi va til birliklarida o'z aksini topadi. Masalan, "ajoyib", "mukammal",

“go‘zal”, “mehribon” kabi leksemalar ijobiy bahoni ifodalasa, “yomon”, “qo‘pol”, “dahshatli”, “befoyda” kabi birliklar salbiy bahoni anglatadi. Ushbu baholar til tizimida ma‘lum darajada mustahkamlangan bo‘lib, ularning semantik tarkibida baholovchi komponent muhim o‘rin egallaydi. Shu bilan birga, baholash faqat lug‘aviy ma‘no bilan cheklanib qolmaydi; u insonning individual tajribasi, madaniy qadriyatlari, dunyoqarashi va ijtimoiy pozitsiyasi bilan ham bevosita bog‘liq bo‘ladi.

Pragmatik nuqtayi nazardan qaralganda esa baholash muloqot ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlari, kommunikativ vaziyat va nutqiy maqsadlar ta‘sirida yanada murakkablashadi. Nutq jarayonida bir xil semantik ma‘noga ega bo‘lgan birlik turli vaziyatlarda turlicha pragmatik mazmun kasb etishi mumkin. So‘zlovchi baholovchi vositalardan foydalanish orqali tinglovchining hissiyotiga ta‘sir ko‘rsatadi, uning fikrini shakllantiradi yoki o‘zgartiradi, muayyan voqea-hodisaga nisbatan kerakli munosabatni yuzaga keltirishga intiladi. Shu sababli baholash nafaqat axborot uzatish, balki ta‘sir etish va boshqarish funksiyasini ham bajaradi. Ayniqsa, siyosiy nutq, publitsistik uslub, reklama matnlari va ommaviy kommunikatsiya vositalarida baholovchi birliklar auditoriya ongiga ta‘sir ko‘rsatishning samarali vositasi sifatida keng qo‘llaniladi.

Baholashning semantik-pragmatik ifodasi tilning turli sathlarida namoyon bo‘ladi. Leksik sathda baholovchi ma‘noga ega so‘zlar va frazeologik birliklar faol ishtirok etsa, grammatik sathda daraja kategoriyalari, modal shakllar, affikslar va sintaktik konstruksiyalar muhim rol o‘ynaydi. Masalan, sifat darajalarining qo‘llanishi (“yaxshi”, “juda yaxshi”, “eng yaxshi”) bahoning intensivligini oshirishga xizmat qiladi. Modal birliklar esa so‘zlovchining ishonchi, gumoni, mamnunligi yoki noroziligini ifodalash imkonini beradi. Stilistik vositalar, jumladan, metafora, metonimiya, epitet, o‘xshatish va frazeologizmlar baholashning ta‘sirchanligini kuchaytirib, nutqning emotsional-ekspressiv bo‘yoqdorligini oshiradi. Natijada tinglovchi yoki o‘quvchi axborotni nafaqat mantiqiy, balki hissiy jihatdan ham qabul qiladi.

Baholash kategoriyasining yana bir muhim jihati uning milliy-madaniy xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liqligidir. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, urf-odatlarini, an‘analari va qadriyatlari baholovchi birliklarning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois bir tilda ijobiy baho sifatida qabul qilinadigan birlik boshqa madaniyat vakillari uchun mutlaqo boshqacha mazmun kasb etishi mumkin. Lingvokulturologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, baholash vositalari xalqning mentaliteti, dunyoqarashi va milliy tafakkurini aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Demak, baholash nafaqat lisoniy, balki madaniy va ijtimoiy fenomen sifatida ham namoyon bo‘ladi. Nutqda baholashning pragmatik tabiati ayniqsa kontekst ta‘sirida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Ayrim hollarda so‘zning lug‘aviy ma‘nosi bilan uning real kommunikativ ma‘nosi o‘rtasida sezilarli tafovut yuzaga keladi. Masalan, ironiya, kinoya, piching yoki sarkazm kabi usullarda ijobiy semantik ma‘noga ega bo‘lgan birliklar salbiy munosabatni ifodalash uchun qo‘llanishi mumkin. “Juda aqlli ekansiz!” kabi ifoda muayyan vaziyatda maqtov emas,

balki tanqid yoki masxara ma'nosini anglatishi mumkin. Bu esa baholash mazmunini to'g'ri anglashda kontekst, intonatsiya, nutq vaziyati va kommunikativ sharoitning naqadar muhim ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, baholash insonning psixologik holati bilan ham uzviy bog'liqdir. So'zlovchining hissiy kechinmalari, kayfiyati, ijtimoiy mavqei va shaxsiy tajribasi uning baholovchi nutqini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli bir voqea yoki hodisaga turli insonlar tomonidan turlicha baho berilishi tabiiy hol hisoblanadi. Til esa ana shu individual munosabatlarni ifodalashning eng muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Umuman olganda, so'zlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishi til va inson o'rtasidagi murakkab munosabatlarni aks ettiruvchi ko'p qirrali hodisadir. U semantik mazmun, pragmatik maqsad, kommunikativ vaziyat, madaniy omillar va shaxsiy tajribaning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Baholash vositalari orqali inson nafaqat voqelik haqida axborot beradi, balki unga bo'lgan munosabatini namoyon etadi, tinglovchiga ta'sir ko'rsatadi va muloqotning samaradorligini ta'minlaydi. Shu jihatdan baholash kategoriyasi zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda inson omilini o'rganishning muhim vositalaridan biri bo'lib, tilning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy mohiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, so'zlovchi nutqida bahoning semantik-pragmatik ifodalanishi tilning kommunikativ va antropotsentrik mohiyatini namoyon etuvchi muhim hodisalardan biridir. Baholash vositalari orqali so'zlovchi voqelik, shaxs va hodisalarga nisbatan o'z munosabatini ifodalaydi hamda tinglovchiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari baholashning mazmuni nafaqat til birliklarining semantik xususiyatlari, balki kontekst, kommunikativ vaziyat, madaniy omillar va so'zlovchining pragmatik maqsadi bilan ham belgilanishini ko'rsatdi. Shuningdek, baholashning leksik, grammatik va stilistik vositalar orqali ifodalanishi uning nutqdagi funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Baholovchi birliklar axborot uzatish bilan bir qatorda emotsional-ekspressiv ta'sirni kuchaytirish, auditoriya fikrini shakllantirish va muloqot samaradorligini ta'minlash vazifalarini ham bajaradi. Demak, baholash kategoriyasi til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aks ettiruvchi murakkab lingvistik hodisa bo'lib, uni o'rganish zamonaviy tilshunoslikda inson omilini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Viktor N. Teliya. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticeskii i lingvokulturologicheskii aspekt. Moskva, 1996.
2. Nina D. Arutyunova. Tipyazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt. Moskva: Nauka, 1988.
3. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet, 2006.
4. E. Begmatov. O'zbek tili leksikologiyasi. Toshkent: Fan, 1985.
5. N. Mahmudov. Til va nutq. Toshkent: O'qituvchi, 2013.
6. Nurmonov. Lingvistik nazariya va metodologiya. Toshkent: Akademya, 2010.